

سخن سردبیر: زنگ کتاب

اول سال تحصیلی در هر سال، به صورت نمادین و سنتی، رئیس جمهور کشورمان در مدرسه‌ای حضور می‌یابد و مطالبی را پیرامون آموزش و تحصیل ارائه می‌کند. امسال، رئیس جمهور، دکتر روحانی، در مراسم آغاز سال تحصیلی به نکاتی اشاره کرد که با مطالب دیگران قدری متفاوت بود. او در سخنان خود قاطعانه مطالبی را گفت که باید قدری بر روی آن تعمق کرد. به عبارت دیگر، ریاست جمهوری به عنوان فرد شماره دو مملکت و اولین فرد اجرایی، در روز نخست سال تحصیلی بیش از آنکه بر یادگیری تأکید کند یا دست کم همزمان با آن، به امر کتاب، مطالعه، تدبیر و خلاقیت اشاره کرد. تصریح وی به گذاشتن زنگ کتاب نمادین بود، زیرا همه ساعت‌های درسی دانش‌آموزان و دانشجویان با کتاب است و این یعنی کتاب را باید ارج نهاد و ارج کتاب، ارج محتوای آن است و ارج محتوا یعنی مطالعه کتاب و بهره‌گیری واقعی از آن.

اگر چه کتاب به معنای توجه به محتوای کتاب است، تأکید بر اینکه زنگ کتاب گذاشته شود نشانگر این است که باید بر مسئله محتوایی کتاب و چگونگی بهره‌برداری از آن اهتمام شود و دست کم ساعتی در هفته به این محتوای ارزشمند اختصاص یابد و بررسی چرایی کتاب و چگونگی بهره‌برداری و تأثیرات ناشی از آن، محورهای مطالعه باشد.

توجه به کتاب و توصیه مطالعه آن از نظر ایشان با تأکید فراوانی که در دین ما به آن شده (و اصلی‌ترین معجزه پیامبران کتاب است) موضوع را پررنگ‌تر می‌کند و تدبیر در آن یادآور دستور قرآنی است که چرا در کتاب خداوند تدبیر نمی‌کنید و این تدبیر زمانی صورت می‌گیرد که قرآن قرائت شود.

البته، هم اکنون فضای مجازی، بحث کتاب را کمی کمرنگ کرده، با این حال، کتاب به صورت اصلی، همچنان ارزش خود را حفظ کرده است. کتاب چه از نظر ظاهری و چه به لحاظ معنوی تأثیراتی بر نفس آدمی می‌گذارد که هرگز با کتاب الکترونیکی و مجازی مقایسه شدنی نیست (حتی وقتی کتاب‌های الکترونیکی ارزش نگهداری داشته باشند یا آن را به صورت کاغذی درآورند یا محمل‌های جداگانه‌ای برای آن فراهم کنند تا در مواقع حساس بتوانند از آن استفاده کنند)، به شرطی که ابزارهای متناسب آماده و فراهم باشد. منابع مرجع بیشتر به حالت الکترونیکی و مجازی مد نظر قرار گرفته است. بنابراین مطالبی که استفاده از آنها جنبه اطلاعی دارد، بیشتر به صورت مجازی استفاده

می‌شوند. علتش آن است که تأکید ایشان بر استفاده از کتاب صراحت دارد و نباید آن را به استفاده از منابع الکترونیکی محدود کرد، اگر چه آن هم در نوع خود مطلوبیت خاصی دارد. منظور ایشان از کتاب و مطالعه آن بی‌تردید سواد عمومی نیست؛ زیرا سواد عمومی همانند سواد اطلاعاتی جزو ضروریات آموزشی است و فراگیری آن بر همگان لازم است، اما این هرگز نیاز انسان را به مطالعه کتاب برآورده و جبران نمی‌کند. امر به ایجاد زنگ کتاب، یعنی تدبیر در آن، یعنی توجه به اهمیت مطالعه، یعنی جدی گرفتن مطالعه و استفاده از محتوای کتاب به عنوان تغییر دهنده زندگی، اثرگذاری بر شخصیت آدمی، تفسیر کننده معنای حیات و به تعبیر دیگر یعنی همه چیز، کتاب یعنی روح زندگی و حیات طیبه آدمی. این مطلب از آنجا اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که آموزش و پرورش را بیشتر محل آموزش می‌دانند و یادگیری در آن حرف اول را می‌زند. تأکید بر ایجاد زنگ کتاب و توجه به مطالعه، تذکر آن نکته‌ای است که همواره کتابداران به آن عنایت داشته‌اند و آن توجه به پژوهش از مراحل آغازین آموزش است. این تذکر یعنی آموزش با مطالعه تا اندازه‌ای تفاوت دارد. آموزش زمانی اتفاق می‌افتد که فرد چیزی نمی‌داند؛ او فقط گیرنده و ذهنش خالی است و روح پذیرنده دارد. اما مطالعه باید زمانی انجام شود که حداقلی کسب شده و با نیاز توأم باشد، درباره آنچه آموخته شده بازبینی صورت گیرد و با مطالب دیگر مطابقت داده و تجزیه و تحلیل شود.

همزمانی زنگ کتاب یا زنگ مطالعه با آموزش در آموزش و پرورش به عنوان زیر بنای همه آموزش‌های رسمی و غیررسمی کشور به این معناست که دست کم هر چه را دانش آموز می‌خواند، بلافاصله دوباره یا چندباره با دقت مطالعه و با مواد یا مطالب دیگر کمبودها را برطرف کند. سنت قدیمی مباحثه در حوزه‌های علمیه یادآور چنین مطالعه‌ای است. آنها پس از اخذ درس از استاد، به صورت گروهی آن را با هم مباحثه و مطالعه می‌کردند و اگر استاد توصیه‌هایی مبنی بر مطالعه منابع دیگر داشت، آن را هم مدنظر قرار می‌دادند. این امر یعنی اگر خواندن و یادگیری، با مطالعه توأم نباشد و خواندن از روی تدبیر و دقت صورت نگیرد، مطالب ملکه ذهن نمی‌شود و به کاستی‌ها و فزونی‌ها توجه نخواهد شد و از همان آغاز دانش آموز و دانشجو به تدبیر فراخوانده نمی‌شوند.

مطالعه فعال که در جای دیگر بحث آن طرح شده، مطالعه‌ای است که در آن مطالعه کننده یک طرف بحث است و گویی مذاکره‌ای صورت می‌گیرد. فرد در این مطالعه خنثی، منفعل و پذیرنده صرف نیست. فرد در این نوع مطالعه، ارتقای سطح پیدا می‌کند و خود را در برابر نویسنده می‌بیند و به مباحثه و مناظره می‌پردازد. چنین خطابی تنها به دانش آموزان و دانشجویان نیست، بلکه به معلمان و استادان نیز تسری دارد. این موضوع چنانچه به صورت فرهنگ درآید، غوغا خواهد کرد. امروزه بحث خواندن به صورت جدی در دنیا پیگیری می‌شود. خواندن به معنای صرف پذیرنده بودن مورد

توجه همگان قرار نگرفته و از این منظر می‌توان توجه و تذکر رئیس جمهور را به فال نیک گرفت و علاقه‌مندان به تحقیق در امر خواندن در ابعاد روان‌شناختی، جامعه‌شناختی، فرهنگی و مانند آن را به مذاقه دعوت کرد و طرح‌های نو در افکند تا زوایای مطالعه در همه اشکال آن برای مردم روشن شود. مطالعه اگر به معنای دقت در آنچه باشد که در برابر شما قرار گرفته و تحلیل آن بر اساس مبانی و اصول معرفت‌شناختی و اعتقادی در نظر آید، به این معنا خواهد بود که همه کس، در همه حال، در حال مطالعه است.

مطالعه صرفاً نشستن در گوشه‌ای و به‌دست گرفتن کتاب و مجله یا تورق کردن در صفحات وب نیست، شما در هر حال با چشمان باز و گوش شنوا، هر آنچه را می‌بینید یا می‌شنوید، مطالعه می‌کنید و اگر کتاب فیزیکی در برابر شما نیست، کتاب آفاق و انفس همیشه در برابر شما گشوده است و شما را به مطالعه فرا می‌خواند. در اینجا بد نیست غزلی را که مرحوم علامه محمد اسماعیل فدائی کزازی در وصف عالم سروده است، به عنوان شاهد بیاورم که گفته است:

گفت علم عالمی باشد ز چه گفتمش فهم الف، ب تا به ی
گفت هر کس فهمد این را گفتمش لیک، با چون و چرا و چه و به
غیر رنگی نیست فرق ما و تو رنگ ما به وز تو سین و ب^۱
گر دل خود را نشان‌سازی به است چون خدنگ ظلم را آری به زه
تو یکی و دل یکی و دوست یک دل مده هرگز به دست دو و سه

.....

بنابراین مطالعه و عالم شدن تنها خواندن نیست، مطالعه با چون و چرا و چه و به، ثمربخش است، عالم را تربیت و نقش عالم را در زندگی فردی و اجتماعی تبیین می‌کند تا مردم از آن بهره ببرند. کتابی که حاصلی نداشته باشد، جز تکرار مکررات نخواهد بود و چنانچه یافته‌ای جدی و جدید عرضه نکند تا افکار دیگران را به چالش بخواند، مطالعه نیست. چنانکه در تعریف اطلاعات نیز چنین گفته‌اند که آن چیزی که اطلاعات نامیده می‌شود، باید برای اولین بار باشد، تازگی و طراوت داشته باشد و حاوی نکته تازه‌ای باشد.

۱. دیوان علامه حاج ملاسماعیل فدایی به تصحیح و مقدمه غلامرضا فدایی، تهران، ۱۳۹۲